

SRBIJA

INDIKATORI ZEMLJE

- **Konfliktni period i upotreba mina/eksplozivnog ratnog materijala:** Tokom oružanih sukoba povezanih sa raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1991-1999) mine su bile upotrebljavane od strane svih učesnica. NATO je koristio kasetnu municiju 1999. godine.
- **Procenjena zagađenost:** Zagađenje neeksplozivnom kasetnom municijom je procenjeno na 15km² prema izveštaju iz novembra 2008.; preostalo je svega 1km² područja zagađenog minama, prema izveštaju iz juna 2009.
- **Indeks ljudskog razvoja:** na 65. mestu od 179 država, srednji ljudski razvoj (bez rangiranja u 2004.).
- **Bruto nacionalni dohodak (po metodi Atlas):** 5,710 američkih dolara – 94. mesto od 210 država/područja (u poređenju sa 3,198 u 2004.god.)
- **Stopa nezaposlenosti:** 18.8 % (u poređenju sa 34.5% u 2004.god.)
- **Spoljašnji izvori zdravstvene zaštite u vidu procenta ukupne potrošnje:** 0.8% (u poređenju sa 1.3% u 2004.god.)
- **Broj zdravstvenih radnika:** 63 na 10,000 stanovništva.
- **UNCRPD status:** Ratifikovan Konvencijom i njenim Opcionim Protokolom 29.og maja 2009.god.
- **Budžet potrošen na osobe sa invaliditetom:** Nepoznato
- **Mere siromaštva i razvoja:** Sukob iz 1991-1999 i međunarodne ekonomske sankcije su umanjile srpsku ekonomiju za pola. Ujedinjene Nacije zadržale su sankcije do 2005.god. Ekonomija se delimično oporavila od tada, uz pruženu pomoć i poništavanje međunarodnog duga. Nezaposlenost je i dalje politički i ekonomski problem, uvećan tranzicijom iz ekonomije socijalističke državne uprave i ekonomskog zastoja.

Podrška žrtvama - pregled zemlje

- **Procenjeni broj žrtava mina i zaostalog eksplozivnog materijala:** Ne zna se, ali najmanje 1,110.
- **Koordinaciono telo/centar podrške žrtvama:** koordinacija podrške žrtvama je prenet na Specijalizovanu bolnicu za rehabilitaciju i ortopedsku protetiku, ali nije u funkciji. Problematika osoba sa invaliditetom je podeljena na nekoliko ministarstava. Državni Odbor za pitanja osoba sa invaliditetom se neredovno sazivao u periodu između 2005. i 2009.god.
- **Plan podrške žrtvama:** Nema ga; žrtve mina i zaostalog eksplozivnog materijala uključene su u Nacionalnu strategiju za poboljšanje statusa osoba sa invaliditetom 2007-2015.
- **Profil podrške žrtvama:** U periodu između 2005 i 2009.god., zapažen je neznatan napredak **podrške žrtvama**, i to samo u nekim oblastima. Podrška je izgleda zakazala kao rezultat ekonomske situacije, nedostatka sredstava, i korupcije. Godine 2009., preživeli su i dalje bilo teško da ostvare beneficije koje im pripadaju usled komplikovane birokratije i procedura za dobijanje

odobrenja. Državni zdravstveni sistem pruža besplatnu hitnu medicinsku pomoć i fizičku rehabilitaciju, uključujući zamenu pomagala svake dve godine. Pomagala obezbeđena besplatno su lošeg kvaliteta, a savršenija se ne mogu priuštiti. Iako je 2005.godine priznato pravo na psiho-socijalnu podršku, ona nije pokrivena zdravstvenim osiguranjem. Do 2009.godine, postojalo je nekoliko programa lošeg kvaliteta, za koje žrtve uglavnom nisu znale. Od 2005.godine, Nacionalna služba za zapošljavanje je bila odgovorna za obuku i zapošljavanje žrtava i drugih osoba sa invaliditetom. Međutim, u proceni iz 2007.godine je istaknuto da „je tržište rada ljudi sa invaliditetom veoma nepovoljno.” Maja 2009.godine, predstavnik vlade je istakao potrebu da se naprave projekti za ostvarivanje dohotka. Većina žrtava su bivši pripadnici vojske koji moraju da preživljavaju od penzija, koje su smanjene od 2005.godine. Izvestan broj žrtava je osetio značajan uticaj od pomenutih promena. Pošto plan da se prikupe i analiziraju podaci o žrtvama i njihovim potrebama nije ostvaren, tačne informacije o broju žrtava u Srbiji, njihovim potrebama, ili pruženim uslugama nisu dostupne.

Napredak u podršci žrtvama na terenu

Profil ispitanika

Do jula 2009.god., 52 preživlele žrtve su odgovorile na upitnik o napretku podrške žrtvama u Srbiji: 90% su činili muškarci; 6% žene i 4% dečaci. Ispitanici su varirali do 65 godina starosti, sa 88% između 34 i 61 godine starosti. 81% je bilo na čelu domaćinstva i 27% je posedovalo imovinu. Ispitanici su bili iz Beograda, Vojvodine, Kragujevca, i Niša: 71% su bili iz glavnog grada ili drugog većeg grada, a 29% su poticali iz seoskih oblasti sa ograničenim ili bez ikakvih usluga. Od odraslih ispitanika, 90% ima bar srednjoškolsko obrazovanje. Dok je svega 15% odraslih ispitanika bilo nezaposleno pre nesreće, procenat se povecao na 81% nakon nesreće. Od preživelih, 85% smatra prihod koji dobija nedovoljnim. Većina ispitanika je doživela nesreću pre 2000.godine. Ovaj profil odgovara profilu žrtava koji je procenjen na osnovu prikupljenih podataka od strane Specijalizovane bolnice za rehabilitaciju i ortopedsku protetiku i skorašnjeg istraživanja o posledicama kasetne municije, u kojem je takođe istaknuto da su žrtve većinom prognanici iz sukoba na Kosovu (1999.godine) ili da su zadobili povrede u ranijim sukobima u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini (1991-1999). Značajan broj žrtava su bivši pripadnici vojske.

Opšta zapažanja

Dok su ispitanici mogli da definišu određena područja u kojima je podrška žrtvama /pomoć za osobe sa invaliditetom unapređena od 2005.godine, svi ispitanici smatraju da su usluge ostale na istom nivou ili da su se čak pogoršale. Skoro svi ispitanici (94%) su izjavili da nisu primili više pomoći u 2009. u odnosu na 2005. godinu i 92% ispitanika je istaklo da usluge nisu bolje nego što su bile 2005.god. Veći deo uznemirujućih rezultata je zapažen u ekonomskoj sferi, gde je skoro polovina ispitanika osetila da su se usluge pogoršale. Izvestan broj koji sačinjava 73% ispitanika smatra da su

usluge pružene ženama žrtvama jednake onima koje su dostupne muskarcima; 15% je izjavilo da ih uopšte nema. Od žena žrtava, dve su smatrale da su pružene usluge iste, a jedna je rekla da ih nije ni bilo. Svega 6% ljudi smatra da su usluge predviđene za decu prilagodjene njihovom uzrastu.

65% ispitanika nije učestvovalo u anketama od 2005.god., ali 25% je bilo anketirano barem tri puta. Međutim, 85% je prijavilo da ovo nije donelo više informacija u vezi usluga. Takođe, 81% je izjavilo da to nije umanjilo birokratske prepreke ili učinilo penzije (88%) i usluge (92%) dostupnijim. Svega jedna trećina je imala osećaj da je slušana. Ovo svedoči o nedostatku napretka Srbije u prikupljanju podataka, što je kasnije imalo nepovoljan uticaj na pružanje usluga (pročitajte dalje).

Kontinuirana i hitna zdravstvena zaštita

23% ispitanika je uočilo sveukupno poboljšanje u zdravstvenom sistemu od 2005. godine, dok je polovina istih izjavila da je ostalo nepromenjeno. Trećina je istakla da su žrtve „uvek” dobijale pomoć koja im je potrebna; 25% je reklo da je takva pomoć bila „uglavnom” pružana; i 6% je izjavilo da odgovarajuća nega „nikada” ili „skoro nikada” nije bila obezbeđena. Posebne oblasti sa zapaženim rezultatima su: povećana fizička dostupnost uslugama (56%), bolja opremljenost (50%), i povećan kapacitet za izvođenje komplikovanih medicinskih zahvata (50%). Manje od polovine svih ispitanika smatralo je da se kvalitet usluga poboljšao, ili da je lakše pristupiti uslugama bliže kući (35%), ili da je osoblje bolje obučeno (35%). Trećina je zapazila i povećanje podrške vlade.

Činjenica da su usluge, obezbeđene od strane vlade, besplatne je spomenulo 43% ispitanika. Iako je srpski zdravstveni sistem dosta pretrpeo tokom 1991-1999., učinjeno je dosta napora od tada kako bi se ponovo uspostavio zadovoljavajući mehanizam. Puno preživelih je zadovoljno zdravstvenom zaštitom u 2005.godini, što objašnjava zašto većina nije uočila značajne razlike. Žrtve-bişi pripadnici vojske, naročito su zadovoljni kvalitetom medicinske nege, ali su istakli da ponekada ovakav standard nege nije dostupan svim preživelim. Značajne promene ili poteškoće u pružanju hitne medicinske pomoći nisu spomenute uprkos navedenim poteškoćama sa organizacijom i merama ustanovljenim 2008.godine, kako bi se osnažile medicinske usluge. Uzrok ovoga je verovatno zato što nikome od preživelih nije bila potrebna ovakva vrsta pomoći u periodu 2005.-2009.

Fizikalna rehabilitacija

Više od polovine ispitanika je izjavilo da je nivo fizikalne rehabilitacije ostao isti od 2005. Svega 12% je uočilo sveukupno poboljšanje, dok 33% je uočilo pogoršanje. Više od 38% ispitanika je izjavilo da preživeli nisu „nikada” dobili fizikalnu rehabilitaciju koja im je bila potrebna, a svega 6% je izjavilo da su usluge bile „uvek” dostupne. Slično tome, 81% je izjavilo da se podrška vlade sektoru nije povećala, a odgovori na napredak u određenim oblastima je bio opšte negativan. Svega 12% je izjavilo da su usluge bile dostupne u blizini kuće ili da je kvalitet pomagala poboljšao, i 15% je napomenulo da se

prevoz do i smeštaj u centrima poboljšao. Nekih 27% je izjavilo da je osoblje bolje obučeno, dok je 33% reklo da sada timovi imaju više kompletnijih veština.

Preživeli su opisali da su osnovne usluge besplatne, ali su se požalili na besplatna pomagala koja su neudobna i da kvalitetnija pomagala prevazilaze njihove mogućnosti. Uprkos vladine politike o zameni pomagala svake dve godine, preživeli brinu zbog nedostatka nadzorne nege. Komplikovana birokratska procedura za dobijanje zamene je bila prepreka, pojačana poteškoćama u vidu obezbeđivanja prevoza za odlaženje od kancelarije do kancelarije kako bi se obavila procedura. Nekoliko ispitanika nije bilo svesno da imaju pravo na zamenu. Jedan od vladinih predstavnika, svestan briga preživelih, je osudio ovakvo nezadovoljstvo na osnovu „nerealnih očekivanja” preživelih. Predstavnik je izjavio da ako su usluge pre rata bile „odlične”, one su i dalje adekvatne u 2005.-2009., dodavši da su „, proteze luksuz, i da mogu da koriste štake.” Tokom ovog perioda, Specijalizovana bolnica za rehabilitaciju i ortopedsku protetiku – gde je većina preživelih lečena – prijavljuje nedostatak materijala, duge liste čekanja, i neobučeno osoblje za rad po međunarodnim standardima. Godine 2009., vlada je takođe priznala da nivo protetičkih/ortotičkih usluga i kvalifikovanosti osoblja mora biti „podignut”. Ovo je kontradiktorno sa izveštajem iz novembra 2008.godine da osoblje ima kontinuiranu edukaciju. Preživele žrtve koje su bivši pripadnici vojske zadovoljniji su uslugama, što je tačan odraz višeg kvaliteta usluga dostupnih na Vojno-medicinskoj akademiji.

Psihološka podrška i društvena reintegracija

Nekih 31% preživelih smatra da su se psihološka podrška i društvena reintegracija pogoršale od 2005.; 8% je zapazilo poboljšanje; a ostatak da je ostalo nepromenjeno. Svega 6% ispitanika je smatralo da preživeli „uvek” ili „uglavnom” imaju potrebnu psihosocijalnu podršku; 40% ispitanika kaže da „nikad” ili „skoro nikad”; 25% da je imaju „ponekad” a ostatak ispitanika nije bio siguran. Skoro svi ispitanici (90%) su istakli da psihosocijalna podrška nije vladin prioritet. Jedna od posebnih oblasti u kojoj je značajan broj ljudi zapazio poboljšanje je u povećanoj dostupnosti sportskih aktivnosti (48%). Međutim, svega 13% je izjavilo da ima više usluga; 15% je zapazilo poboljšanje u kvalitetu; 19% je izjavilo da je osoblje bolje obučeno za rad; i 21% da je više jednakih grupa podrške dostupno. Nekih 31% smatra da je veća svest o potrebama ovog tipa usluge, ali svega 31% se oseća osnaženijim ili više uključenim u društvene aktivnosti. Na kraju, 37% veruje da je sada prihvatljivije u društvu zatražiti psihološku podršku.

Nekoliko ispitanika koji su izjavili da se situacija pogoršala, to je pripisala nedostatku političke volje da se ispune obaveze, kao što su izborna obećanja da se izgrade psihosocijalni centri podrške. Od jula 2009.god., spomenuti jos uvek nisu osnovani. Iako je vlada priznala u 2004.god. da usluge psihosocijalne podrške nedostaju i dala nacrt plana za poboljšanje istih, i dalje su bile neadekvatne u 2007.god. Usluge nisu pokriveno zdravstvenim osiguranjem. Postojala je samo jedna grupa podrške u Srbiji, koja je uglavnom radila sa srpskim izbeglicama iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Priličan broj ispitanika takođe nije bio upoznat sa uslugama ili činjenicom da bi im takve usluge mogle biti od pomoći za njihov oporavak. Ostali su platili za usluge iz privatnog sektora ili su pronašli podršku uz pomoć porodičnih veza.

Ekonomska reintegracija

Svega 6% ispitanika je izjavilo da su se aktivnosti ekonomske reintegracije poboljšale od 2005.; 48% je izjavilo da su se pogoršale; a 46% je bilo mišljenja da se ništa nije promenilo. Samo je jedan ispitanik izjavio da su preživeli „uvek” imali usluge ekonomske reintegracije onoliko koliko im je potrebno; 60% smatra da „nikada” ili „skoro nikada” nisu imali usluge tog tipa. Skoro svi ljudi (92%) su izjavili da ovaj sektor ne spada među vladine prioritete. Svega nekoliko ispitanika je zapazilo izvesni pomak u nekim od posebnih oblasti. Najpozitivniji odgovor je došao od 23% ispitanika, koji smatraju da se edukativna i profesionalna diskriminacija smanjila prema žrtvama. U svim ostalim oblastima, mere poboljšanja su veoma male: žrtve su bile na poslednjem mestu za dobijanje posla (92% je bilo ovakvog mišljenja), a zaposlenima i učiteljima je manjkalo razumevanja (88% je izjavilo). Nekolicina je uvidela više mogućnosti za zaposlenje (12%). Svega 10% je izjavilo da je lakše uzeti kredit; 10% veruje da stručnim usavršavanjem bolje ispunjavaju zahteve tržišta; a 10% je reklo da su se usluge zapošljavanja poboljšale. Ovo jasno odražava lične situacije ispitanika, od kojih je 81% nezaposleno nakon nesreće.

Odgovori ispitanika odražavaju situacije svih osoba sa invaliditetom u Srbiji. Godine 2009., Svetska Banka je predstavila činjenicu da je svega 13% osoba sa invaliditetom zaposleno u Srbiji. Od 23,000 osoba sa invaliditetom prijavljenih kod Nacionalne službe za zapošljavanje, svega 300-400 je u mogućnosti da pronađe posao na godišnjem nivou. Ovo, preživeli kao i vlada, najčešće pripisuju generalno visokom nivou nezaposlenosti i ekonomskoj krizi. Preživeli su takođe napomenuli da ih njihovo prosečno starosno („staro”) doba čini teško zaposlivim; da je vlada ukinula penzije za one sa plaćenim poslom; i da je nemoguće za preživete da ispune zahteve kako bi dobili bankarski kredit. Uprkos vladinim izveštajima o strategijama za integraciju preživelih, suzbijanju siromaštva, poboljšanju zdravlja, i o strategijama za osobe sa invaliditetom, nikada nije zabeležen napredak u bilo kojoj od ovih oblasti.

Iako preživeli primaju penzije za osobe sa invaliditetom (koje su veće za bivše pripadnike vojske), ove penzije su smanjene od 2005. U decembru 2008.godine, vlada je istakla da 70% ljudi sa invaliditetom živi u siromaštvu, uprkos primanju penzije, u poređenju sa 11% opšte populacije. Godine 2009., vlada je uvidela da ekonomska reintegracija i dalje predstavlja problem i pozvala je međunarodnu zajednicu da podrži projekte za stvaranje novih ekonomskih mogućnosti.

Zakoni i državna politika

Polovina ispitanika istakla je da je zaštita njihovih prava ostala ista od 2005.godine, dok je 40% izjavilo da su manje zaštićeni. Nekih 42% je izjavilo da se

njihova prava „ponekad” poštuju; 25% da se „nikada” ili „skoro nikada” ne poštuju. Veoma mali procenat preživelih smatra da je došlo do kreiranja nove politike i zakona (15%); da su postojeća politika osnažena (23%); da preživeli imaju veći pristup informacijama (19%); ili da je povećana svesnost (25%). Svega 12% je ukazalo na to da su preživeli ili njihovi predstavnici uključeni u planiranje, primenu i nadgledanje sprovođenja podrške žrtvama ili pitanja koja se bave osobama sa invaliditetom. Neki ispitanici su izjavili da prosto ne znaju koja su njihova prava; drugi su istakli povećanje svesti o invaliditetu ali dodaju da žrtve mina/eksplozivnog ratnog materijala “nisu spomenute”. Ispitanici smatraju da su trenutni zakoni neadekvatni ili da postoje „samo na papiru”. Jedna osoba je izjavila, „Teorijski, stvari su bolje. U praksi, stvari su gore.”

Od 2005.godine, Srbija je načinila izvestan pomak u ojačavanju postojećih zakona i u donošenju novih, kao što je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (2009). Takođe je ratifikovan UNCRPD i njegov Opcioni Protokol krajem maja 2009.god. Do promena je došlo u toku/nakon istraživanja tako da to nije uticalo na rezultate.

Rezultati se umnogome razlikuju od izjave vlade u maju 2009.god. da, “Od 2004.god., situacija žrtava od mina je dosta bolja nego ranije.” Kada je od njih zatraženo mišljenje o preliminarnim istraživanjima, vladin predstavnik nije bio baš saosećajan, izjavivši da su preživeli navikli da dobijaju sve besplatno i da je to uticalo na njihova očekivanja.

Ostvarenja u procesu podrške žrtvama

Na Prvoj ponovljenoj konferenciji Sporazuma o zabrani mina u decembru 2004.godine, Srbija je sebi zadala ambiciozan cilj „da stvori integrisan sistem...za društvenu integraciju svih žrtava mina u roku od tri godine.” Koraci načinjeni ka ostvarivanju ovog cilja uključivali su kreiranje baze podataka, obezbeđivanje pomagala, i obezbeđivanje posla preživelim. Između 2005.godine i 2009.godine, Srbija je načinila malo pomaka, uglavnom zbog baze podataka o žrtvama i uslugama – što je isplanirano u 2004.godine i što predstavlja preduslov za primenu podrške žrtvama – a koja nije urađena do avgusta 2009.godine. U maju 2009., Srbija je ponovila da „velika prepreka...za dodelu pomoći osobama sa invaliditetom leži u činjenici da još uvek nije ustanovljen tačan broj žrtava.”

Jedan od vladinih zvaničnika je izjavio da Srbija spada među 26 država sa značajnim brojem žrtava, i da samim tim ima najveću odgovornost da reaguje, ali i najveću potrebu i očekivanja za dobijanje pomoći. Kao rezultat toga, očekuje se da Srbija dobije međunarodnu pomoć. Tokom perioda 2005.-2009., Srbija je jasno naglasila da dostignuća u mnogome zavise od međunarodne tehničke i finansijske pomoći. Najranije 2004., istaknuto je da bi 300,000 € godišnje bilo potrebno od međunarodnih donatora, premda bez ikakvog plana kako bi ovaj novac bio iskorišćen. Međutim, Srbija nije mnogo dobila od međunarodne pomoći. Nedostatak pomoći je dalje pogoršan produblivanjem ekonomske krize zbog tranzicije Srbije iz društvene ekonomije sa besplatnim, dostižnim uslugama za sve i vladinim finansijskim deficitom, koji otežava dobijanje ovih usluga.

Godine 2005., Srbija je predstavila svoje ciljeve i revidirala ih u periodu 2006.-2007. Vremenski ograničen plan je navodno bio razvijen, ali ne i predstavljen do avgusta 2009. Ispunjavanje velikog broja ciljeva je povezan sa boljim razumevanjem obima problema kroz bazu podataka o žrtvama, usluge i procene potreba koji bi omogućili formiranje baze plana za razvoj i poboljšanu koordinaciju. Adekvatno funkcionisanje državnog sistema je već osiguralo *de facto* ostvarivanje nekih ciljeva, posebno u vezi zdravstvene zaštite. Jedini drugi cilj koji je direktno povezan sa primenom akcija za žrtve su bili: započinjanje stručnog usavršavanja i projekti za ostvarivanje dohotka, u vezi kojih nikakav pomak nije zabeležen, već su žrtve i osobe sa invaliditetom osetili minimalne promene.

Do avgusta 2009., nije postojalo pravo koordinaciono telo podrške žrtvama/pomoći za osobe sa invaliditetom. Specijalizovana bolnica za rehabilitaciju i ortopedsku protetiku je izabrana od strane Ministarstva zdravlja za odgovorno telo, ali je uglavnom nastavila sa sopstvenim aktivnostima, bez ikakvog sadejstva sa raznim ministarstvima koja se bave pitanjima invaliditeta (obrazovanje, zdravstvo, prava i rad, zapošljavanje i društvene aktivnosti). Nije bilo drugih platformi koje bi okupile predstavnike ovih ministarstava za planiranje podrške žrtvama/pomoci za osobe sa invaliditetom. U maju 2009., Srbija je objavila planove za razvoj veća koje bi nadgledalo primenu Strategije za poboljšanje statusa osoba sa invaliditetom, što će direktno uticati na poboljšanje koordinacije problematike pomoći žrtvama.

Medju žrtvama, svega 4% je izjavilo da se koordinacija podrške žrtvama poboljšala od 2005.; 38% je zapravo smatralo da se pogoršala; dok 58% smatra da nije došlo do nekih promena. Svega 17% smatra da vlada koordiniše bolje sa nevladinim organizacijama; 12% je zapazilo poboljšanu koordinaciju sektora za osobe sa invaliditetom; a 6% veruje da su žrtve ili njihove porodice uključene u koordinacione sastanke. Žrtve nisu ucestvovala u kreiranju politike podrške žrtvama, sprovođenju i nadgledanju. Svega 12% ispitanika veruju da su uzete u obzir potrebe preživelih prilikom postavljanja prioriteta podrške žrtvama a samo 4% je mišljenja da su žrtve zaista bili uključene u sprovođenje planova.

Ne postoji poboljšanje u mehanizmima nadzora podrške žrtvama/pomoći za osobe sa invaliditetom u Srbiji. Na međunarodnom nivou, Srbija je podnosila redovne izveštaje o podršci žrtvama, obično ponavljajući da su postojeće prepreke nedostatak funkcionalnog mehanizma za prikupljanje podataka i međunarodnog finansiranja. U periodu 2007.-2009., ponovljene su tvrdnje o poboljšanju u oblastima zdravstvene zaštite i fizikalne rehabilitacije bez statistike ili drugih pokazatelja koji bi na to ukazivali. Na domaćem terenu, svega 10% ispitanika je smatralo da redovno dobija obaveštenja o dostignućima podrške žrtvama od strane države.

Iako je svaki od faktora važan, postoji očigledan nedostatak političke volje da se odrede prioritnije potrebe žrtava (i osoba sa invaliditetom), da ih uključe u planiranje i koordinaciju procesa, postave realistične ciljeve za napredovanje, i da preuzmu nacionalnu odgovornost za rad na ostvarivanju ovih ciljeva. Srbija izgleda nije iskoristila sredstva koja su joj stavljena na raspolaganje od strane predsedavajućih Komiteta za pomoć žrtvama i socio-ekonomske reintegracije, kako bi razvila sopstvene prioritete

pomoći žrtvama i promovisala njen značaj, kao i značaj pitanja invaliditeta na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ovo su potvrdile žrtve-ispitanici, izjavivši da veruju da su se usluge pogoršale od samog početka kada im je zatrebala nega nakon nesreće, ili rekavši da su jedni od retkih “srećnika”.

ZAKLJUČAK

- Na polju ekonomske reintegracije, zabeležen je samo neuspeh.
- Srbija i dalje zavisi od svog socijalnog zdravstvenog sistema, koji je sve više iscrpljen zbog različite ekonomske orijentacije koju Srbija sada zauzima.
- Kvalitet fizicke rehabilitacije nije unapredjen, kao ni birokratske procedure, a preživeli su uočili i pogoršanje naknadne nege.
- Iako je svest o invaliditetu podignuta na viši nivo, to nije dovelo do nekog konkretnog poboljšanja u životima preživelih.
- Mehanizmi za koordinaciju vladinog/civilnog društva koji bi uključivali preživele nisu uspostavljeni.

PREPORUKE ZA DALJE NAPREDOVANJE

Nekih 70% ispitanika smatra da će se njihova situacija pogoršati u narednih pet godina usled političke i/ili ekonomske krize, nedostatka prethodnih promena, i njihovog pogoršanja zdravlja. Svega 15% smatra da će se situacija popraviti, ali polovina istih je napomenula da je „situacija toliko loša sada, da gora ne može biti.” Kako bi pomogli u kreiranju bolje budućnosti sledeći predlozi mogu biti uzeti u obzir:

- Razviti funkcionalni sistem koordinacije osoba sa invaliditetom, starajući se da i preživeli budu uključeni u isti, naglasiti važnost istog kako bi se obezbedila veća autoritativnost u primeni.
- Izjednačiti tretman civilnih i vojnih invalida.
- Fokusrirati se na društvenu reintegraciju kako bi se izvukli preživeli/osobe sa invaliditetom iz izolacije i uključili u svoje zajednice i aktivnosti od kojih bi imali koristi.
- Povećati ekonomske prilike, posebno u oblasti obuke i zapošljavanja, kao i obezbediti podstrek za obavljanje posla koji bi omogućio preživelim i drugim osobama sa invaliditetom da zarade pre smanjivanja ili ukidanja penzija.
- Pronaći način na koji bi se povećalo finansiranje nacionalnog programa podrške žrtvama u vreme kada se osećaju posledice dezintegracije socijalističkog modela i pojačati napore za međunarodno prikupljanje novca uz povećanu transparentnost.

NJIHOVIM REČIMA.....

Ukoliko države zaista brinu za žrtve trebale bi da:

- Obezbede pomoć regulisanu zakonom.
- Poboljšaju zakon.
- Poboljšaju kvalitet života i zaposlenosti.

- Organizuju seminare sa punim učešćem u psihološkoj podršci; pruže informacije o zakonima i pitanjima vezanim za preživjele; i objavljuju bilten o istom.
- Obezbede razumnije isplate za osobe sa invaliditetom i zaposlenost.
- Reše stambene probleme.
- Osiguraju prava žrtava.
- Primene postojeće zakone i regulative i podignu nivo svesti o problemima osoba sa invaliditetom putem medija.
- Pokažu više društvene jednakosti.
- Češće konsultuju žrtve.
- Omoguće žrtvama da reše svoje probleme a da političari ne budu resorni za pitanja.
- Promene stavove prema žrtvama i osobama sa invaliditetom i pokažu više poštovanja.

NJIHOVIM REČIMA...

Glavni prioritet podrške žrtvama u sledećih pet godina je:

- Obezbeđivanje potpune zaštite zakonom.
- Obezbeđivanje mesta za okupljanje i druženje, pošto žrtve često imaju dosta slobodnog vremena.
- Pozabaviti se stambenim problemima, obrazovanjem dece, i psihosocijalnom podrškom.
- Fizička i psihološka rehabilitacija.
- Bolja zdravstvena zaštita u specijalizovanim centrima.
- Obezbeđivanje boljeg ekonomskog statusa svima, kao i bolje zdravstvene zaštite.
- Dostupnija psiho-fizička rehabilitacija.
- Rešavanje finansijskih problema žrtava.
- Zbrinjavanje stambenog problema i problema zaposlenosti.
- Obezbeđivanje pogodnih zajmova za rešavanje stambenog pitanja.
- Bolja protetika.

NJIHOVIM REČIMA....

Žrtve su sebe opisale sledećim rečima: uporan, komunikativan, jak, stabilan, pošten, odgovoran, zaboravljen, tih, nepodoban, optimist, otpad društva, humanista, nepredvidiv.

NJEGOVI REČIMA:

Životno iskustvo Nikole Lunića

Godine 1992., bivši pripadnik vojske Jugoslavije, Nikola Lunić je zgazio na minu u Drnišu (Hrvatska), kada je zadobio povrede obe noge. Lunić je evakuisan u Srbiju gde je, kao pripadnik vojske, primio hitnu medicinsku negu i fizičku rehabilitaciju. Nakon toga, je ostao u Srbiji kao ratni izbeglica, ostavivši za sobom prijatelje, porodicu i imanje u

Hrvatskoj. Iako Lunić dobija penziju za osobe sa invaliditetom, on i dalje mora pronaći posao kako bi izdržavao porodicu.

Kao školovani mehaničar, Nikola nije uspeo da pronađe posao u ovoj oblasti usled visoke opšte stope nezaposlenosti. Međutim, kao samoopredeljeni optimist, konačno je uspeo da pronađe posao na Institutu za Rehabilitaciju u Beogradu. U početku, ljudi su ga smatrali ludim zbog toga što je njegova početna plata bila manja od penzije. Čak i danas njegova primanja nisu dovoljna, ali je i dalje nastavio da radi kako bi mogao da izdržava porodicu.

Ovaj posao pruža Nikoli ogroman uvid u to koliko vlada podržava fizikalnu rehabilitaciju. Uvideo je da u teoriji dosta toga postoji, ali: „Prava stižete samo ukoliko ste dovoljno uporni da prolazite kroz birokratske procedure.” Lunić kaže da ukoliko njegova država zaista brine o žrtvama, treba da uključi žrtve i ostale osobe sa invaliditetom u proces definisanja njihovih potreba, da reši njihove probleme snažnim, utvrđenim zakonima.